

EGY ONLINE BIBLIOGRÁFIAI ADATBÁZIS ELSŐ EREDMÉNYEI:

Lelkészek, papok néprajzi, helytörténeti munkái
a 18. századtól a 20. század közepéig¹

ILYEFALVI EMESE

ABSTRACT

First results of an online bibliographic database: Ethnographic and local history works of pastors, priests from the 18th century to the mid-20th century

This article presents preliminary results from an online bibliography focusing on the ethnographic and local historical works of the clergy from the 18th to the mid-20th century. It highlights the significant contributions of priests, pastors, and ministers to the development of folkloristics and ethnography in Europe. The research aims to understand the changing attitudes of the clergy towards local culture and investigate the transition from superstition eradication to the emergence of ethnography and folklore studies. The methodology involves reviewing influential scientific (*Ethnographia*, *Századok*, *Magyar Nyelvőr*), clerical (*Religio*, *Magyar Sion*, *Protestáns egyházi és iskolai lapok*, *Keresztény Magvető*, *Unitárius Közlöny*) and cultural (*Ifjú Erdély*, *Erdélyi Fiatalok*, *Pásztortűz*) periodicals from the 19–20th century and utilizing the Zotero reference management software for data collection. The article outlines initial findings, discusses future goals, and underscores the importance of clergy members in shaping the field of folkloristics and ethnography.

BEVEZETÉS

A folkloristák, néprajzosok számára jól ismert tény, hogy a papok és lelkészek voltak az első olyan polihisztor értelmiségiek a XVIII. század végétől, illetve a XIX. század elejétől, akik a népi kultúra iránt elkezdtek tudományos nézőpontból is érdeklődni. Más-más hangsúllyal és nyilvánvaló időbeli eltolódásokkal, de mégiscsak azt mondhatjuk, hogy a diszciplína alapítói, első legfontosabb gyűjtői és kutatói

¹ A tanulmány szerzője az ELTE BTK adjunktusa, az MTA-ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport tudományos munkatársaként a projekt támogatásával (2018–2023) készítette tanulmányát.

között Európa-szerte meghatározó szerepet játszottak az egyházi értelmiségiek, akik gyakran igen magas egyházi rangot töltöttek be. Szemléltetésül következzen néhány nemzetközi és hazai tudománytörténeti példa.

Az észti folklorisztika első képviselőjének tartott Jakob Hurt (1839–1907) több mint 20 évig Szentpétervárott szolgált lelkészként, ezzel párhuzamosan pedig kiterjedt népköltészeti gyűjtőhálózatot működtetett levelezés által, és hatalmas mennyiségű anyagot hagyott hátra.² Kortársa, a norvég Anton Christian Bang (1840–1913) lutheránus lelkészként, később püspökként működött elsődlegesen, de mindemellett ő volt az a folklorista is, aki először merete nyomtatásban kiadni a norvég nyelvű ráolvasásokat, mágikus szövegeket.³ Az előbb említett pályatársaknál kb. 20 évvel később született az elsősorban népmesékkal foglalkozó észti Matthias Johann Eisen (1857–1934), aki a teológia elvégzése után Karéliában és Ingriában szolgált pásztorként, élete végén viszont már a tartui egyetem népköltészet professzora volt.⁴ Vele szinte egy időben élt és alkotott a viszonylag fiatalon elhunyt skót pap, Allan McDonald (1859–1905), aki Eriskay szigetén szolgálva kutatta a gael nyelvet, kultúrát, és hihetetlen szorgalommal főként helyi hiedelmeket gyűjtött: szellemtörténeteket, látomásokat, visszatérő halottakról szóló történeteket.⁵

E sort hosszan folytathatnánk az európai néprajztudomány történetét végigtekintve. A magyar nyelvű etnográfia és folklorisztika első jeles képviselői, alapítói között is számtalan egyházi személyt találunk. Például az ősvallás, a „magyar mythologia” iránt érdeklődő Ipolyi Arnold római katolikus püspököt (1823–1886) vagy a székely népballadákat kutató erdélyi unitárius püspök Kriza Jánost (1811–1875), vagy a református lelkész, nyelvész, később a dunamelléki református egyházkerület főjegyzőjeként tevékenykedő Szilády Áront (1837–1922), akit főleg a magyar nép származása érdekelt. De a későbbi, a már éppen intézményesült néprajztudomány alakjai közül is számos kutató volt egyházi személy magyar vonatkozásban is. Például a római katolikus pap, Kálmány Lajos (1852–1919), aki a dél-alföldi mondavilág, népi vallásosság és folklór elismert kutatójaként tevékenykedett papi szolgálata mellett, vagy Schwartz Elemér (1890–1962), ciszterci szerzetes, aki az első világháborúban tábori lelkészként szolgált, majd a budapesti ciszterci gimnázium, később a budapesti Ciszterci Hittudományi és Tanárképző Főiskola oktatója, végül egyetemi tanára lett, és mindemellett a német nemzetiség néprajzkutatójaként és nyelvészeként működött.

A folklorisztika és etnológia tudományának XIX. századi születéséről, indítatások és célok megfogalmazásáról viszonylag jó áttekintésekkel rendelkezünk,⁶

² Jaago: Jakob Hurt.

³ Amundsen: A Genre in the Making.

⁴ Kuutma: Matthias Johann Eisen.

⁵ Campbell – Hall: Strange Things.

⁶ Anttonen: Tradition through Modernity; Bendix: In search of authenticity; Bendix – Hasan-Rokem (eds.): A Companion to Folklore.

a diszciplína reformkori nemzetépítő beágyazottságáról és a romantika ideájához kapcsolódó gyökereiről jelentős összefoglalások és tanulmánykötetek születtek az elmúlt tíz évben nemzetközi szinten is.⁷ Ugyanakkor, ha e folyamatban az európai klérus szerepét átfogóan szeretnénk látni, akkor még mind a hazai, mind a nemzetközi kutatásban rengeteg tennivalónk van. Az összefoglaló munkákat főként nyelvi akadályok gátolják – tkp. hogy az egyes nemzeti nyelven megírt tudománytörténeti kutatásokat csak igen kevés esetben fordítják le valamilyen világnyelvre.⁸ Ugyanakkor sok esetben a nemzeti alap kutatások is hiányosak, ilyen például a magyar eset is. Éppen e hiány megszüntetésére irányult a Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport adatfeltáró és adatbázisépítő munkája, mely 2018-ban indult.⁹

Dolgozatom célja e vállalkozás célkitűzéseinek és első eredményeinek bemutatása, azaz a *Lelkészek, papok néprajzi, helytörténeti munkái a 18. századtól a 20. század közepéig* című online adatbázis munkálatainak tárgyalása.¹⁰ Az online bibliográfiával kutatócsoportunk célja az volt, hogy kereshető formában digitálisan közzé tegye a magyarországi papok és lelkészek nyomtatásban megjelent népi-lokális kulturális jelenségeket bemutató írásait, szűkebb műfaji és tematikai megköttés nélkül a XVIII. század közepétől a XX. század közepéig. E célkitűzéssel az 5 éves projektmunkán jóval túlmutató vállalkozásba kezdtünk, hiszen annak ellenére, hogy a magyar néprajzi-folklorisztikai tudománytörténet-írás rendre megemlékezett és megemlékezik az ismertebb szerzőkről a XX. és XXI. századi összefoglalásokban, a témának a mai napig nincsen monografikus feldolgozása.¹¹ Ilyen formában tehát nem egy már meglévő, összegyűjtött tudást kellett elhelyeznünk a digitális térben, hanem a projekt keretében forrásfeltáró alap kutatásra vállalkoztunk, melynek azonban már az építés fázisában szabadon hozzáférhető (*Open Access*), digitálisan elérhető formát adtunk.

⁷ Lásd például: Baycroft – Hopkin (eds.): *Folklore and nationalism in Europe*.

⁸ Vö. Kuutma: *Introduction: Constructing a Disciplinary History*, 11. Néhány jó példa az elmúlt néhány évtizedből: Kuutma – Jaago (eds.): *Studies in Estonian Folkloristics*; Bendix – Hasan-Rokem (eds.): *A Companion to Folklore* vonatkozó, nemzeti kutatásokat bemutató fejezetei, vagy az ír folklorisztikát kontextualizáló kötet: Ó Giolláin: *Locating Irish Folklore*.

⁹ A kutatócsoportról lásd bővebben Bárh: *Papság és népi kultúra a 18–19. században*.

¹⁰ Lásd <https://histfolk.elte.hu/adatbazis>, valamint zotero.org/groups/2378806/lelkszek_papok_nprajzi_helytrtneti_munki_a_18._szzadtl_a_20._szzad_kzepig/library. Utolsó megtekintés: 2023.07.07.

¹¹ Bárh: *Papság és népi kultúra*.

LELKÉSZEK, PAPOK NÉPRAJZI, HELYTÖRTÉNETI MUNKÁI A 18. SZÁZADTÓL A 20. SZÁZAD KÖZEPÉIG – EGY ONLINE BIBLIOGRÁFIA CÉLKITŰZÉSEI

Az egyházi szereplők elsődleges szakmájuk mellett űzött néprajzi-folklorisztikai kutatásai tehát viszonylag ismertek a magyar kutatástörténetben is, a kiemelkedő, főként nagyobb lélegzetvételű vagy monografikus műveket megjelentető lelkipásztor-pap folkloristákat, néprajzkutatókat már az első nagyobb tudománytörténeti áttekintések beemelték a kánonba.¹² Ugyan a kanonizált szereplők kéziratban maradt hagyatékai, levelezései, a gyűjtőhálózatok pontosabb feltárása még mindig számos teendővel látja el a magyarországi történeti folklorisztikát és tudománytörténeti kutatást,¹³ az 5 évig (2018–2023) működő Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoportunk egyik fő célkitűzése az volt, hogy a XVIII–XIX–XX. századi Magyarországon az alsópapság tevékenységét is vizsgálja, az egyik legfontosabb helyben élő értelmiségi rétegét, mely a falu kultúrájára, mindennapi életére nagy hatással volt.¹⁴ Bár ebben a vizsgálatban elsősorban az érdekelt minket, hogy hogyan határozta meg a népi kultúrát az alsópapság, ugyanakkor azt is érdemesnek tartottuk kutatni, hogyan közvetítette a papság a népi kultúrát az elit társadalmi rétegek felé. Mindez a vizsgálatunk néprajztudományi keretéből is fakadt. Bárh Dániel, a kutatócsoport vezetőjének megfogalmazása szerint kutatásunk

a papságot a maga szociokulturális beágyazottságában megközelítő vizsgálat – néprajzi indíttatása nyomán – értelemszerűen kiemelt hangsúllyal kezeli a népi kultúrával kapcsolatos megnyilvánulásokat. Így jutunk el a tudománytörténeti kérdésfelvetésekig: az etnográfiai érdeklődés csíráját a papi attitűdökben és azok változataiban kell keresnünk.¹⁵

A projekt tudománytörténeti aspektusában tehát azt is vizsgáltuk, hogy a XVIII. század második felében, a felvilágosodás korában meghatározó, a népi kultúrát mindenképpen megreformálni akaró attitűd hogyan alakult át fokozatosan a népi

¹² Ujváry: Magyar folklórtörténet I–II; Paládi-Kovács: Magyar tájak; Kósa: A magyar néprajz tudománytörténete.

¹³ Lásd például az említett Kriza János népköltészeti gyűjtéssel kapcsolatos levelezése: Szakál: „Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...”. Ipolyi Arnold levelezése azonban továbbra is feltáratlan.

¹⁴ Bárh: Alsópapság és népi kultúra; Bárh: Papság és népi kultúra; Bárh: Papok.

¹⁵ Bárh: Papság és népi kultúra, 396.

kultúra iránti érdeklődés attitűdjévé, ami végül a néprajztudomány, folklorisztika születésébe torkollott a XIX. század végén.¹⁶

Ennek a folyamatnak a vizsgálatához kezdtük el építeni a *Lelkészek, papok néprajzi, helytörténeti munkái a 18. századtól a 20. század közepéig* című online bibliográfiai adatbázist. A kutatócsoportunk célja kifejezetten az volt, hogy a jól ismert és kanonikus alakokon túl feltárjuk a kevésbé ismert lelkészeket, papokat, akiknek a XVIII. századtól a XX. század közepéig nyomtatásban megjelent bármiféle írása a népi-lokális kultúráról. A projekt munkatársaival szűkebb műfaji és tematikai megkötés nélkül a XVIII. századtól a XX. század közepéig gyűjtöttük a megjelent műveket.¹⁷ A szisztematikus bibliográfia összeállításának célja, hogy árnyaltabb képet kapjunk az alsópapság népi-lokális kultúra iránti attitűdváltozásáról az említett majdnem 300 évnyi időperiódusban.

A különböző, egymás mellett párhuzamosan élő attitűdök mélyfúrásjellegű vizsgálatát egy, a mezoszinten elvégzett adatfeltárás alapozhatja meg, melynek segítségével egyrészt a sokféle attitűd ellenére is általánosabb tendenciák megfogalmazására nyílik lehetőség, másrészt a mezoszintű áttekintés a mélyfúrásjellegű kutatások szélesebb kutatástörténeti és tudománytörténeti kontextusát is megteremti. Az adatbázissal a mezoszintű adatfeltárást céloztuk meg. Bízunk benne, hogy számos kérdésről az adatbázis segítségével árnyaltabb képet kapunk majd. Kirajzolódnak-e a népi-lokális kultúra iránti érdeklődés területi és tematikus csomópontjai? Van-e például felekezeti különbség a témákat illetően? Milyen térségekre koncentrálnak az írók? Felekezetenként kik írnak a népi-lokális kultúráról? Milyen fórumokon lehetett nyomtatásban írni a népi-lokális kultúráról a XVIII–XIX. században és a XX. század első felében?

¹⁶ Az attitűdváltások természetesen nem élesek és egymás mellett párhuzamosan létező attitűdökre is számtalan hazai és nemzetközi példát lehetne hozni. Lásd például magyar vonatkozásban: Bárány: Papok; Bárány: Három pap, vagy Deborah Davis kutatásait, aki a skót Felföld 19. századi lelkészeinek a népi kultúrához való különböző attitűdjeit vizsgálta: Davis: Contexts of Ambivalence.

¹⁷ A tanulmányban végig a „népi-lokális kultúrára irányuló írás” kifejezést használom, egyrészt mert a cikkek egy része a néprajztudomány-folklorisztika létrejötte előtt született, másrészt mert a nem tudományos indíttatással készült művek is gyűjtőkörünkbe tartoztak. Minden olyan papi-lelkészi írás, amely valamilyen módon reflektált a helyi kultúra valamilyen jellegzetességére, és annak valamilyen szegmensét (vagy egészét) örökítette meg, bekerült az adatbázisba.

FORRÁSGYŰJTÉS, GYŰJTŐKÖR

Az adatgyűjtést két irányból kezdtük meg.¹⁸ Egyrészt a jól ismert kanonizált pap-lelkész szerzők nyomtatásban megjelent vonatkozó műveit kezdtük el felvinni az adatbázisba (pl. Edvi Illés Pál, Ipolyi Arnold, Kálmány Lajos, Schwartz Elemér stb.). Másrészt az egyes korszakokat, századokat meghatározó folyóiratokat kezdtük szisztematikusan átnézni, elsősorban a XIX. századtól kezdődően a XX. század közepéig, tehát azokat a megjelenési fórumokat, ahol egy korabeli lelképásztor megjelenhetett a népi-helyi kultúrára vonatkozó írásával. Így kerültek be első körben az *Ethnographia* (a Magyar Néprajzi Társaság 1890-ben indított tudományos folyóirata), a *Magyar Nyelvőr* (1872-ben indított nyelvészeti folyóirat), a *Századok* (1867-ben indított Magyar Történelmi Társulat folyóirat) vonatkozó cikkei az adatbázisba.

Az éppen kialakuló nemzeti tudományok orgánumai után a korszakban meghatározó egyházi, a különböző felekezetekhez tartozó digitálisan is elérhető folyóiratok átnézésével folytattuk az adatbázis építését: *Religio* (katolikus politikai, egyházi és irodalmi lap 1849-től), *Unitárius Közlöny* (unitárius havilap 1888-tól), *Keresztény Magvető* (unitárius teológiai és egyháztörténelmi folyóirat 1861-től), *Protestáns egyházi és iskolai lapok* (PROTESTÁNS EGYHÁZTÁRSADALMI HETILAP 1842-TŐL), *Magyar Sion* (katolikus egyháztörténelmi folyóirat 1863-tól). Mivel az és I. és II. világháború utáni kialakult új történelmi és politikai helyzet a kisebbségbe került lelkészeket és papokat a nemzeti kultúrát őrző és gondozó szereppel is felruházta, így már az adatgyűjtés első fázisában beavagottunk néhány, a két világháború közötti erdélyi közéleti és kulturális folyóiratot is a szisztematikus áttekintésbe. Az online bibliográfiába így kerültek be cikkek a Pásztortűz (1921–1944 között megjelent irodalmi és művészeti folyóirat), az *Erdélyi Fiatalok* (1930–1940 között megjelent főiskolai lap) és az *Iffjú Erdély* (szépirodalmi, tudományos ifjúsági folyóirat, az Ifjúsági Keresztény Egyesület [IKE] 1923 januárjától megjelenő havilapja) című sajtótermékekből.

A két megközelítési irányt ötvöztük is, azaz ha megtaláltunk egy lelkész-pap szerzőt egy folyóiratban, akkor igyekeztünk egyéb, a gyűjtőkörünkbe tartozó írásait is rögzíteni, azaz a szerzőre rákeresve további kutatómunkát végeztünk az online elérhető, digitalizált tartalmakban, és az így kapott cikkeket is beemeltük a gyűjteménybe. Ezáltal pedig további folyóiratok, heti és havilapok tűntek fel előttünk, melyeket a későbbiekben érdemes lesz majd szisztematikusan, a gyűjtőkörünknek megfelelően szintén áttekinteni. Például: *Vasárnapi Ujság*, *Uj Magyar Muzeum*, *Tudományos Gyűjtemény* stb. Természetesen ezekről korábban is tudtunk, a szak-

¹⁸ Ezúton szeretnénk köszönetet mondani az elmúlt évek adatgyűjtő kutatómunkájáért hallgatónknak és segédmunkatársainknak, Peták Imolának, Prajczér Zsófiának, Sáfár Annának, Vásárhelyi Petrának, Neichl Noéminek, Szarvas Angélnak, Gulyás Kristófnak és Chikány Juditnak. Külön köszönet Ament-Kovács Bencének az adatok ellenőrzéséért és egységesítéséért is.

kutatás át is nézte a néprajzi tudománytörténet kezdeteire vonatkozóan ezeket, de nem teljes körűen.¹⁹

Egy sikeres korpuszépítő munka elengedhetetlen része a határok egyértelmű kijelölése, akár fájó kompromisszumok árán is. Az adatgyűjtés első fázisában éppen ezért a gyűjtőkörbe nem vettük be:

- a magyarországi nemzetiségi közösségekkel foglalkozó nem magyar nyelvű cikkeket,
- magyarországi rabbik írásait,²⁰
- egyházi tanítókat, akik nem lettek lelkészként felszentelve,²¹
- kéziratban maradt forrásokat.

ONLINE BIBLIOGRÁFIAKEZELŐ SZOFTVER – AZ ADATBÁZIS ÉPÍTÉSE

Az online bibliográfiát a Zotero elnevezésű szabad, nyílt forráskódú hivatkozáskezelő szoftver segítségével hoztuk létre, amit a Roy Rosenzweig Center for History and New Media fejlesztett ki.²² Segítségével egyszerre több munkatársunk is tudott adatot bevinni, a folyamatosan bővülő online bibliográfiát pedig már ebben a fázisban publikussá és kereshetővé tehetjük. Minden egyes felvitt tétel esetében az általános bibliográfiai metaadatokon túl (a cikk szerzője, az írás címe, hol és mikor jelent meg, URL az online eléréshez) rögzítettük a pap-lelkész rövid életrajzát; azt a néprajzi tájegységet, vidéket vagy konkrét település(eke)t, amelyről az írása szól és az írás általunk meghatározott műfaját (helytörténeti írás, útleírás, népleírás, táj- és népismereti leírás, néprajzi leírás, néprajzi szaktanulmány, folklórszövegközlés). A Zotero program lehetőséget biztosított a saját igényeinknek megfelelően alakítható tagrendszerre is, mely a későbbi szűrési, keresési lehetőségeket bővítette. Tagként adtuk meg a szerző felekezetiiségét (római katolikus, evangélikus, református,

¹⁹ Paládi-Kovács: Magyar tájak.

²⁰ A rabbik írásai azért maradtak ki, mert kutatócsoportunk 5 éves működése alatt deklaráltan csak a különböző keresztény felekezeteken belüli alsópapság és népi kultúra kapcsolatával foglalkozott, így az adatbázis-építést sem terjeszthettük ki egyéb, a kereszténységen túli vallásokra. Annak ellenére sem, hogy az *Ethnographia* és *Magyar Nyelvőr* szisztematikus átnézésével Krausz Sámuel, Kohlbach Bertalan, Klein József, Venetianer Lajos, Schweiger Lázár tudós rabbik munkássága kiemelkedik a kérdést illetően. Munkásságukkal a későbbiekben feltétlenül érdemes foglalkozni.

²¹ Akik valamilyen szerzetes rend tagjai voltak, de nem papként funkcionáltak, bekerültek bibliográfiánkba, pl. a minorita rendi Istvánffy Gyula cikkei vagy a ciszterci rendi tanár, Richter M. István.

²² zotero.org. Utolsó megtekintés: 2023. 07. 07.

unitárius stb.) és a Magyar Néprajz kézikönyv és lexikon alapján a cikkhez tartozó tematikus kulcsszavakat (pl. népköltészet, népszokás, gazdálkodás, ballada stb.)²³

A tematikus kulcsszavak egységessége érdekében az irányelvünk az volt, hogy a lexikon valamilyen nagyobb tematikus csoportjához vagy csoportjaihoz hozzárendeljük a tételt. Például, ha megadtuk kulcsszóként, hogy 'búcsújárás', akkor hozzáadtuk a nagyobb tematikus csoportként a 'népi vallásosság' és a 'népszokás' kulcsszavakat is.

Példa a tematikus *tagek*re:

néphit	hiedelemlények	<i>tündér</i>
ősvallás		<i>táltos</i>
társadalom		
népköltészet	mese, népdal	
dialektológia	tájszavak	
népszokás		
népi vallásosság	búcsújárás	
néptánc	legényes	
gazdálkodás	földművelés, állattartás	<i>juhtenyésztés</i>
életmód	viselet, építkezés, táplálkozás, lakáskultúra	
népművészet	hímzés	
népzene	síratók	

Ugyancsak a *tagek* segítségével vittük fel a tételekhez, hogy milyen attitűd jellemzi az adott írást, és alapvetően hogyan viszonyul a népi-lokális kultúrához:

- *leíró* [olyan írások, ahol pusztán egy jelenség közléséről van szó],
- *értelmező* [tudományos vagy tudományos jellegű írás, egy-egy jelenség értelmezése, pl. szokás-szólás eredetének felfejtése, jelentésének magyarázata, párhuzamok keresése stb.],
- *értékmentő* [egy-egy helyi szokás, jelenség megőrkítése, célja a hagyomány „megmentése”],
- *népnevelő-felvilágosító* [helyi szokás, jelenség leírása a népnevelési szándékkal: buzdítás vagy helytelenítés],
- *népszerűsítő* [egy-egy jelenség helyi szokás-hagyomány népszerűsítése],
- *szabályozó* [helyi szokás, jelenség leírása szabályozó szándékkal pl. tiltás].

Természetesen egy-egy írást, művet akár akár 2–3 attitűdhez is be lehetett sorolni. A munkafázis jelenlegi állapotában nem követtünk éles és szigorú határokat, az attitűdbesorolások egységesítése későbbi feladat lesz.

²³ Ortutay (főszerk.): Magyar néprajzi lexikon; Paládi-Kovács (főszerk.): Magyar néprajz I–VIII.

Keresni és szűrni az online bibliográfiában minden megadott metaadat szerint lehet, továbbá biztosított a szabad szavas keresés is a teljes tartalomban (cím, szerző, kiadás, absztrakt stb.).

ÁTTEKINTÉS 1. SZÁZADOK, MAGYAR NYELVŐR, ETHNOGRAPHIA

A Zotero programból többféle kiterjesztésben lehet exportálni az adatokat (pl. CSV, RDF, RIS, XML, HTML stb.) mely lehetőséget biztosít az adatok további egységesítésre és elemzésére. A továbbiakban az online bibliográfiából ily módon kinyert és tisztított adatsor alapján néhány korai tanulság és eredmény megfogalmazására teszünk kísérletet a bevezetőben említett szisztematikusan átnézett folyóiratok tükrében.²⁴ A forrás típusát tekintve az adatbázisban jelenleg 1194 folyóiratcikk szerepel, melyből a módszeresen átnézett folyóiratokból származó tételek száma összesen: 843 (részletesebben lásd 1. táblázat):

1. táblázat Összesített kimutatás (felekezet, cikkek száma)

Folyóirat - vizsgált periódus	Jelleg	Bekerült cikkek	R. kat.	Ref.	Ev.	Unit.	Gr. kat.
<i>Ethnographia</i> (1890–1949)	tudományos	119	84	29	2	–	4
<i>Magyar Nyelvőr</i> (1872–1949)	tudományos	296	168	20	31	77	–
<i>Századok</i> (1867–1949)	tudományos	20	12	–	8	–	–
<i>Religio</i> (1849–1949)	egyházi	270	258	–	2	–	10
<i>Magyar Sion</i> (1863–1949)	egyházi	83	82	1	–	–	–
<i>Protestáns egyházi és iskolai lapok</i> (1842–1919)	egyházi	25	–	19	6	–	–
<i>Unitárius Közlöny</i> (1888–1948)	egyházi	4	–	–	–	4	–
<i>Keresztény Magvető</i> (1861–1949)	egyházi	2	–	–	–	2	–
<i>Páosztortűz</i> (1921–1944)	kulturális	7	3	2	–	2	–
<i>Ifjú Erdély</i> (1925–1944)	kulturális (ref)	9	–	9	–	–	–
<i>Erdélyi Fialatok</i> (1930–1940)	kulturális	8	–	7	–	1	–
SUM		843	607	87	49	86	14

²⁴ A tanulmányban elemzett nyers adatsor, mely a 2023. júniusi adatbeviteli állapotot tükrözi az alábbi linken érhető el: doi.org/10.5281/zenodo.8124848.

A vizsgált tudományos folyóiratok közül időrendi sorrendben haladva a *Századok*, a Magyar Történeti Társulat folyóirata indult el elsőként 1867-ben. A gyűjtőkörünkbe illeszthető cikkek többnyire helytörténeti írások, ugyanakkor itt tudott megjelenni Ipolyai Arnold cikke a magyar *Magyar ósvallási és nyelvmélték* című írása 1872-ben, mely bizonyára egy évvel később már a *Magyar Nyelvőr*ben kapott volna helyet.

2. táblázat A *Századok* római katolikus pap szerzőinek (7)
összesen 12 cikke a vizsgált periódusban (1867–1949)

Szerző	Publikációs évek (tól-ig)	Cikkek száma
Ipolyi Arnold	1872	1
Karácson Imre	1908–1911	2
Karácsonyi János	1914	1
Matunák Mihály	1896–1898	3
Némethy Lajos	1900	1
Rómer Flóris	1869–1877	3
Schwartz Elemér	1933	1

3. táblázat A *Századok* evangélikus szerzőjének (1)
összesen 8 cikke a vizsgált periódusban (1867–1949)

Szerző	Publikációs évek (tól-ig)	Cikkek száma
Weber Samu	1882–1903	8

A vizsgált három tudományos folyóirat közül a *Magyar Nyelvőr*nek köszönhetjük a legtöbb cikket (225). A „népnyelv”, a nyelvjárás és a népi kultúra vizsgálata természetszerűleg is összefonódik, a nemzeti tudományok kialakulásának e korai korszakában vizsgálata tulajdonképpen még egyáltalán nem vált szét,²⁵ de a szétválás után is a néprajztudomány és folklorisztika kéz a kézben járt főként a módszertani (kartográfia) és adatgyűjtési (önkéntes gyűjtőhálózatok) technikák közös volta miatt.²⁶

A kezdeti periódusban ezt az összefonódást jelzi, hogy lelkész-pap szerzőink egyik és másik orgánumnak is küldtek cikkeket (pl. Domonkos István, Karácson Imre, Weber Samu, Rómer Flóris, Réthei Prikkel Marián Lajos, Marián Lajos,

²⁵ A szótárkészítés, dialektológia és folklorisztika kapcsolódásáról nemzetközi példákkal lásd legújabbban: Roper: Preface.

²⁶ Vö. ehhez Landgraf: Nyelvészeti témájú dolgozatok, 102.

Kálmány Lajos, Szűcs István stb.) A nemzeti tudományok formálódó periódusában tulajdonképpen balladát, népmesét, dalt, ráolvasást stb. tudományos célból közölni az 1870-es években a *Magyar Nyelvőr*ben lehetett elsődlegesen. A közlések nagy része éppen ezért a leíró vagy leíró és értelmező attitűdbe sorolható; többnyire folklórszövegközlések állnak előttünk értelmezések nélkül, és a századforduló után szaporodnak meg egyre inkább az értelmező írások.

4. táblázat A *Magyar Nyelvőr* római katolikus pap szerzőinek (21)
összesen 168 cikke a vizsgált periódusban (1872–1949)

Szerző	Publikációs évek (től-ig)	Cikkek száma
Baksay Károly	1886	1
Bodó Ádám	1880–1897	4
Domonkos István	1892–1915	22
Gyenes Pál	1879	5
Hollósi Rupert	1882–1908	6
Ihász Gábor	1877–1881	5
Irsik Ferenc	1873–1884	2
Kálmány Lajos	1893	1
Karácson Imre	1886–1916	3
Kiss Ignác	1873–1877	5
Kőrész Kelemen	1873	3
Lassú Pius	1881–1884	4
Lőrincz Károly	1872–1873	8
Maczki Valér	1886–1912	5
Nikolényi József	1879	2
Paszlavszky Sándor	1874–1909	42
Póka Zsigmond	1879	2
Réthei Prikkel, Marián Lajos	1898–1918	21
Rómer Flóris	1876	2
Szűcs István	1905	1
Zibrinyi Gyula	1818–1916	24

5. táblázat A Magyar Nyelvőr református lelkész szerzőinek (5)
összesen 20 cikke a vizsgált periódusban (1872–1949)

Szerző	Publikációs évek (tól-ig)	Cikkek száma
Iványos Soma	1872–1873	7
Lázár István	1896	1
Márton József	1893	1
Nagy Péter	1874	2
Szilády Áron	1883	9

6. táblázat A Magyar Nyelvőr evangélikus lelkész szerzőinek (4)
összesen 31 cikke a vizsgált periódusban (1872–1949)

Szerző	Publikációs évek (tól-ig)	Cikkek száma
Győry Vilmos	1872–1903	5
Halka István	1882	1
Turcsányi Arnold	1872	3
Veres József	1857–1876	22

7. táblázat A Magyar Nyelvőr unitárius lelkész szerzőinek (3)
összesen 77 cikke a vizsgált periódusban (1872–1949)

Szerző	Publikációs évek (tól-ig)	Cikkek száma
Nagy Lajos	1873	3
Ferencz József	1897	1
Kriza János	1872–1876	73

Az 1890-ben indított *Ethnographia* máig a magyar néprajztudomány legfontosabb tudományos fóruma. A folyóirat összes cikke az online bibliográfia gyűjtőkörébe tartozik, azonban szerzőiről nem rendelkezünk összefoglaló munkával. A kutatást tehát azzal kezdtük, hogy a szerzők közül azonosítottuk a papokat-lelkészeket.²⁷ A folyóirat 1890-es indulásától a kutatócsoport által vizsgált 1949-es határig össze-

²⁷ E munkában külön köszönet a 2019/2020-es *Folklór*-szeminárium elsőéves hallgatóinak. A korai évfolyamokban sajnos többször előfordul, hogy egy-egy cikket csak monogrammal láttak el, melyeket sokszor lehetetlen felfejteni. Az adatgyűjtés jelen fázisában ezekkel az esetekkel nem tudunk foglalkozni, így az összesítésünk elképzelhető, hogy hiányos.

sen eddig 26 (13 római katolikus, 12 református és 1 evangélikus) egyházi szerzőt tudtunk azonosítani. (Lásd részletesebben az alábbi táblázatokat.)

8. táblázat Az *Ethnographia* római katolikus pap szerzői (13)
összesen 84 cikke a vizsgált periódusban (1890–1949)

Szerző	Publikációs évek (től-ig)	Cikkek száma
Bognár Pál Cecil	1910	1
Czirbusz Géza	1890–1891	2
Domonkos István	1900	1
Istvánffy Gyula	1890–1912	10
Kálmány Lajos	1895–1918	10
Karácsonyi János	1896–1913	6
Karsai Géza	1939	1
Matunák Mihály	1908–1911	2
Rajeczky Benjamin	1944–1949	5
Réthei Prikkel, Marián Lajos	1905–1906	3
Richter Mátyás István	1896–1946	22
Schwartz Elemér	1918–1932	17
Zalán Menyhért	1927–1928	4

9. táblázat Az *Ethnographia* református lelkész szerzőinek (12)
összesen 29 cikke a vizsgált periódusban (1890–1949)

Szerző	Publikációs évek (től-ig)	Cikkek száma
Antal Géza	1909	1
Barla Szabó Jenő	1907	1
Harsányi István	1913–1927	13
Hegyaljai Kiss Géza	1926–1932	4
Hermán János	1944	1
Lázár István	1895	1
Nagy Kálózi Balázs	1941	1
Nagy Ödön	1938	1
Márton József	1891–1895	3

Sámuel Aladár	1918	1
Thury Etele	1913	1
Tőkés Béla	1938	1

10. táblázat Az *Ethnographia* evangélikus lelkész szerzőjének
összesen két cikke a vizsgált periódusban (1890–1949)

Szerző	Publikációs évek (tól-ig)	Cikkek száma
Weber Samu	1890–1891	2

A *Századok*, *Magyar Nyelvőr* és *Ethnographia* lelkész-pap szerzői szinte kivétel nélkül koruk egyházi, tudományos és kulturális elitjéhez tartoztak, a névsort végigtekintve egyetemi tanárok, püspökök, bírók, elöljárók, az MTA levelező és rendes tagjai, iskolaigazgatók állnak előttünk. A XIX. században induló tudományos folyóiratokban a vizsgált dátumig (1949) a lelkészek és papok által írt cikkekre a megjelenési helynek megfelelően a leíró, ill. értelmező attitűd a jellemző.

ÁTTEKINTÉS 2.

EGYHÁZI FOLYÓIRATOK (*RELIGIO*, *MAGYAR SION*, *UNITÁRIUS KÖZLÖNY*, *KERESZTÉNY MAGVETŐ*, *PROSTETÁNS EGYHÁZ ÉS ISKOLAI LAPOK*)

Amíg a tudományos folyóiratok esetében könnyen el lehetett dönteni egy-egy cikk témájáról, hogy a gyűjtőkörünkbe tartozik-e, úgy a vallásos-egyházi folyóiratok esetében már közel sem volt egyértelmű. A jelenleg beválasztott cikkek ilyen szempontból még revízióra szorulnak. Jellemzően helytörténeti (település- és plébiánia-történetek, egyéb intézménytörténetek pl. helyi iskolák, búcsújáróhelyek története, szerzetesrendek története, helyi szentkultuszról szóló írások, helyi szövetkezetek, rendek, társulások történetei stb.), általánosabb, felekezeti konfliktusokat tematizáló szövegek, különböző útleírások, valamint utazások során nemzetiségek szokásainak megörökítése kerültek be a bibliográfiába. Az attitűdbesorolás szempontjából is vegyesebb képet kapunk: a leíró írásokon túl szép számban előfordulnak felvilágosító-népnevelő, népszerűsítő és értékmentő céllal írt szövegek.

Az online bibliográfiába elsőként folyóiratokból kerültek be szisztematikus áttekintéssel adatok. A XIX. század közepétől a XX. század közepéig vizsgált sajtótermékek kevéssé engedik még láttatni a nagyobb attitűdváltásokat, leginkább a sajtótermék jellegének megfelelő különböző attitűdökről beszélhetünk (szakudo-

mányos folyóirat: *leíró – értelmező*; egyházi sajtótermék: *leíró, értelmező, felvilágosító-népznevelő, értékmentő*).

BEFEJEZÉS

Ahogy a bevezetőben említettem, az online bibliográfia már most elérhető és kereshető, bárki használhatja, ugyanakkor az adatgyűjtés korántsem ért még véget. Remélhetőleg további projektek keretében, illetve helyi plébániák, gyülekezetek vezetőinek segítségével tovább bővíthetjük majd *crowdsourcing* kampányokkal a *Lelkészek, papok néprajzi, helytörténeti munkái a 18. századtól a 20. század közepéig* online bibliográfiát, hogy néhány éven belül egy olyan adatsor birtokában legyünk, amelynek segítségével többféle nézőpontból is megvizsgálhatjuk a népi kultúráról, helyi kultúráról, történelemről való írás és a papság viszonyát. Az adatgyűjtés jelenlegi fázisában csak néhány, a XIX. században indult tudományos, egyházi és kulturális sajtóorgánium lelkész-pap szerzőit vizsgálhattam.

BIBLIOGRÁFIA

- Anttonen, Pertti: Tradition through Modernity: Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship. (Studia Fennica Folkloristica 15.) Helsinki: Finnish Literature Society, 2005.
- Amundsen, Arne Bugge: A Genre in the Making. The First Study of Charms in Norway = Kapaló, James A. – Pócs, Éva – Ryan, William F. (eds.): The Power of Words. Studies on Charms and Charming in Europe. Budapest: CEU Press, 2013, 15–26.
- Baycroft, Timothy – Hopkin, David (eds.): Folklore and nationalism in Europe during the long nineteenth century. Leiden–Boston: Brill, 2012.
- Bendix, Regina – Hasan-Rokem, Galit (eds.): A Companion to Folklore. (Blackwell Companions to Anthropology.) Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2012.
- Bendix, Regina: In search of authenticity: the formation of folklore studies. Madison, WI: University of Wisconsin Press, 1997.
- Bárh Dániel: Alsópapság és népi kultúra. (Kutatási irányok, modellek és megközelítési lehetőségek) = Bárh Dániel (szerk.): Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon. Budapest: ELTE BTK Folklore Tanszék, 2013, 9–42.
- Bárh Dániel: Papság és népi kultúra a 18–19. században. Tudománytörténeti kérdésfelvetések = Keszeg Vilmos – Szakál Anna (szerk.): Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 27: Kutatástörténeti, -szemléleti és -módszertani tanulmányok. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2019, 395–410.
- Bárh Dániel: Papok a 18. századi lokális közösségekben: attitűd, mentalitás, világkép = Forgó András – Gözsy Zoltán (szerk.): Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században. Pécs: META, 2019, 197–210.
- Bárh Dániel: Három pap – három attitűd: Századokon átívelő papi életutak keresztezései és elágazásai. = Csibi Norbert – Forgó András – Gözsy Zoltán (szerk.): Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 19. században. Pécs: META, 2021, 199–229.

- Campbell, John L. – Hall, Trevor H.: *Strange Things: The Story of Fr Allan McDonald, Ada Goodrich Freer, and the Society for Psychological Research's Enquiry Into Highland Second Sight*. London: Routledge & Kegan Paul, 1968.
- Davis, Deborah: *Contexts of Ambivalence: The Folkloristic Activities of Nineteenth Century Scottish Highland Ministers = Folklore*, 2 (1992/103), 207–221, DOI: 10.1080/0015587X.1992.9715843
- Dorson, Richard M.: *The British Folklorists: A History*. Chicago: University of Chicago Press, 1968.
- Ó Giolláin, Diarmuid: *Locating Irish Folklore: Tradition, Modernity, Identity*. Cork: Cork University Press, 2000.
- Jaago, Tiiu: *Jakob Hurt: The Birth of Estonian-Language Folklore Research = Kuutma, Kristin – Jaago, Tiiu (eds.): Studies in Estonian Folkloristics. A Reader and Reflexive History*. Tartu: Tartu University Press, 2005, 45–64.
- Kósa László: *A magyar néprajz tudománytörténete*. Budapest: Osiris, 2001.
- Kuutma, Kristin – Eisen, Matthias Johann: *A Collector and Publisher of Narratives = Kuutma, Kristin – Jaago, Tiiu (eds.): Studies in Estonian Folkloristics. A Reader and Reflexive History*. Tartu: Tartu University Press, 2005, 79–99.
- Kuutma, Kristin: *Introduction: Constructing a Disciplinary History = Kuutma, Kristin – Jaago, Tiiu (eds.): Studies in Estonian Folkloristics. A Reader and Reflexive History*. Tartu: Tartu University Press, 2005, 9–15.
- Landgraf Ildikó: *Nyelvészeti témájú dolgozatok a néprajzi gyűjtőpályázatokon (Szakmai bevezető) = Tradíció Magazin*, 1 (2016/2): 100–105.
- Ortutay Gyula (főszerk): *Magyar néprajzi lexikon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977–1982.
- Roper, Jonathan: *Preface = Roper, Jonathan (ed.): Dictionaries as Sources of Folklore Data (Folklore Fellows' Communications 321)*. Tallinn: Suomalainen Tiedeakatemia, 2020, 9–14.
- Paládi-Kovács Attila (szerk.): *Magyar tájak néprajzi felfedezői*. Budapest: Gondolat, 1985.
- Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar néprajz. I–VIII*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988–2011.
- Szakál Anna: „Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...”: *Levelek, dokumentumok Kriza János népköltészeti gyűjtőtevékenységének történetéhez*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2012.
- Ujváry Zoltán: *Magyar folklórtörténet I–II*. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2007–2008.